

SPLITSKE NOVINE U FONDU SVEUČILIŠNE KNJIŽNICE U SPLITU (1880. – 1918.)

UDK: 070 (091) (497.5 Split)"1880/1918"

Pregledni rad

Primljeno: 4. XI. 2001.

IVANKA KUIĆ

Sveučilišna knjižnica u Splitu

Zagrebačka 3

21000 Split, HR

U radu se govori o novinskoj zbirci Sveučilišne knjižnice u Splitu, njezinu nastanku i važnosti za društvena, povijesna i kulturna istraživanja u Splitu i Dalmaciji. U nastavku se daje kratak povijesni i sadržajni prikaz splitskih novina tiskanih od 1880. do 1918.

Novinske zbirke danas čine važan dio fonda mnogih knjižnica u svijetu i kod nas. Novine su se počele prikupljati i čuvati u knjižnicama gotovo od časa kad su počele izlaziti. No, interes za njihovo skupljanje vezan je prije svega uz interes za skupljanje dokumenata i informacija lokalnog značaja, odnosno uz izgradnju zavičajnih povijesnih zbirki. Danas pak, razvojem demokracije i širenjem obzora zanimanja modernog čovjeka za zbivanja u svijetu, knjižnice nabavljaju i sve druge novine koje su zanimljive za njihove korisnike. Zahtjevi građana za starijom periodikom stalno rastu jer raste interes za sve aspekte istraživanja lokalnih zbivanja.¹ O tome koliko se važnosti pridaje novinama kao dijelu knjižničnog fonda govore naponi mnogih knjižnica da ih zaštite od pretjerane upotrebe, sačuvaju u izvornom obliku i učine dostupnima široj istraživačkoj i čitalačkoj zajednici njihovim prenošenjem u druge medije, na mikrofilm ili u digitalni oblik.²

NOVINSKA ZBIRKA SVEUČILIŠNE KNJIŽNICE

Zbirka novina u Sveučilišnoj knjižnici u Splitu jedna je od većih i važnijih zbirki u Hrvatskoj. Pišući o razvoju Gradske biblioteke (današnje Sveučilišne knjižnice) i o njezinim zbirkama, Hrvoje Morović je prije tridesetak godina napisao: "Odjeljenje periodike predstavlja nesumnjivo najbogatije snabdjeveni fond dalmatinskih periodičkih publikacija koji uopće postoji kod nas."³ Iako nije komparativno istraživana zastupljenost pojedinih naslova dalmatinskih novina, osobito onih do početka Drugoga svjetskog rata, u većim knjižnicama i u arhivima Hrvatske, bez dvoumljenja možemo se složiti s Morovićem. Usporedba bibliografija zadarske i dubrovačke periodike⁴ s katalogom Sveučilišne knjižnice pokazuje da Sveučilišna knjižnica posjeduje impozantan broj naslova dalmatinske periodike. Doduše, poneki naslovi nisu potpuni, ali su ipak korisni za studijski i istraživački rad, što daje vrijednost cjelokupnoj zbirci kao nezaobilaznom informacijskom izvoru za različita područja istraživanja.

Današnje bi korisnike Sveučilišne knjižnice koji listajuću stare novine i ne razmišljaju o tome, trebalo upoznati s nekim činjenicama, koje nisu samo zanimljivost nego i važan kulturološki podatak, o tome kada je nastala i kako se popunjavala ova zbirka, te tko su oni zaslužni pojedinci koji su darivanjem svojih kompleta novina omogućili da se one sačuvaju za današnje i buduće generacije. Kako je to ipak tema za jedan poseban rad, za ovu priliku spomenut ćemo da je uz osnivanje ove zbirke vezano ime don Frane Ivaniševića, koji je uočio koliko je to značajno i naročito se založio za to da Biblioteka počne skupljati dalmatinske novine. God. 1905. u pismu tadašnjem ravnatelju Biblioteke Dušanu Mangjeru, uz obećanje da će se založiti za općinsku pomoć Gradskoj biblioteci, don Frane Ivanišević piše: "Uz sabiranje knjiga imali bi ste ovom novom godinom poduzeti i sabiranje naših političkih novina. Meni se čini, da zbirka naših važnijih političkih novina ima ne male i trajne vrijednosti u gradu kao što je Split, središte naše pokrajine. Poznata nam je žalostna sudbina naših političkih novina. Njihov život sasvim kratak, par dana dok novi broj izmieni staroga, koja sedmica, a teško da i jedan pregođiti. Pročita se i baca u kut..." U nastavku pisma kaže: "Naše domaće

novinstvo jest savremena historija našega naroda, otvorena knjiga, živa slika i ogledalo našeg života, osobito obzirom na naše pokrajinske i mjestne prilike-anali stari.”⁵ Na tome se nije stalo. Zbirka se dalje popunjavala zahvaljujući brojnim darovateljima Gradske biblioteke napornima bibliotekara da prikupe i sačuvaju ono što je važno, te pravu primanja obveznog primjerka, koje je Biblioteka stekla 1919. god.

Bogatstvo i vrijednost novinske zbirke Sveučilišne knjižnice ilustrirat ćemo najbolje s nekoliko podataka o tome koji se sve naslovi nalaze u njezinu sastavu, bilo da su potpuno ili djelomično sačuvani. Od dubrovačkih novina tiskanih do 1918. Sveučilišna knjižnica posjeduje Crvenu Hrvatsku (1891.-1914.)^{*} i Pravu Crvenu Hrvatsku (1905.-1918.), a nakon 1918. mogu se naći mnoge dubrovačke novine i časopisi. Uspoređujući podatke iz već spomenute bibliografije Vjekoslava Maštrovića o novinama koje su izlazile u Zadru do 1918. god., vidimo da Sveučilišna knjižnica posjeduje gotovo sve značajnije političke i službene novine. Evo nekih: Gazzetta di Zara (1832.-1850.), Zora dalmatinska ((1848.-1849.), Gospodarski poučnik (1881.-1889.), Il Nazionale (od 1869. Narodni list), što je izlazio od 1862. do 1920., Glasnik dalmatinski (1849.-1866.), upravno-političke novine koje je jedno vrijeme izdavao Ante Kuzmanić i službeni list Namjesništva Dalmacije, Smotritelj dalmatinski = Osservatore Dalmato (1849.-1866.), zatim Objavitelj dalmatinski = Avvisore Dalmati (1867.-1920.) koji je objedinio i nastavlja dvije prethodne novine. Premda taj podatak u Meštrovićevoj bibliografiji nije naveden, Sveučilišna knjižnica posjeduje kompletne ovih novina. Tu je i Katolička Dalmacija (1870.-1898.), Redarstveni vijestnik = Indicatore di Polizia (1859.-1899.)⁶, službeni list C. Kr. Dalmatinskog Namjesništva, Smotra dalmatinska (1888.-1918.), Hrvatska kruna (1892.-1920.), list Stranke prava u Dalmaciji⁷, La Voce Dalmatico koji je izlazio od 1860. do 1862. i u kojem su prije otvorenoga sukoba s dalmatinskim autonomašima objavljivali i neki pripadnici i simpatizeri Narodne stranke, kao što su Kosta Vojnović, Miho Klaić i dr., zatim gotovo potpun primjerak Il Dalmate, ekonomskoga, političkog i kul-

* U zagradi su navedene godine u kojima je list izlazio

turnog lista zadarskih autonomaša, koji je izlazio od 1866. do 1916., i mnoge druge naslove. Samo na temelju ovog kratkog nabranja možemo zaključivati o tome kakva je važnost kolekcije novina splitske Sveučilišne knjižnice za povijesna, gospodarska, kulturna i znanstvena istraživanja.

Važno je naglasiti da danas sa sigurnošću možemo reći kako se u Sveučilišnoj knjižnici čuva jedini potpuni primjerak Narodnog lista od 1862. do 1920. god., najvažnije povijesne novine u Dalmaciji, list Split (1880.-1883.) nema ni jedna druga knjižnica u Hrvatskoj, mnoge druge splitske novine također se ne mogu naći ili su zastupljene tek s pokojim brojem u drugim hrvatskim knjižnicama. Primjerice, prve splitske novine na hrvatskome jeziku Narod, Jedinstvo, Naše jedinstvo,⁸ neki manje poznati naslovi, te osobito novine koje su izašle u samo nekoliko brojeva, pa čak i samo jedan broj, poput lista Novo vrijeme, glasila za kulturno-politička i ekonomska pitanja koji se pojavio 1910. god. Podaci o tome kako i zašto su izlazile takve novine upotpunjuju kulturni pejzaž Splita toga razdoblja.

NOVINE KAO INFORMACIJSKO VRELO

Novine, kao nijedan drugi medij imaju dvostruku realnost: kratku sadašnjost i dugu povijest, čime njihov utjecaj i značenje za društveni i politički život nije nimalo umanjen. Ta je realnost vezana uz aktualnost i smisao informacija u sadašnjosti i prošlosti. Novine tiskaju različite vijesti i u određenom smislu postaju odraz i izraz društvenih zbivanja i socijalnih interakcija. Kao medij novine osiguravaju trajnost zapisanih podataka i tako formiraju kolektivnu memoriju. Povjesničar Ivo Perić započinje svoj članak o dubrovačkoj periodici naglašavajući da se periodičke publikacije jednog kraja "...mogu s povijesnog stajališta razmatrati i kao historiografski izvor i kao povijesna tema" jer su mnoge periodičke publikacije sudjelovale u "usmjeravanju i oblikovanju povijesnih zbivanja".⁹ Novine kao i drugi tiskani izvori, časopisi, službeni listovi, letci i dr., postaju značajan povijesni izvor za

najrazličitija područja društvenoga života još od 19. st. Mirjana Gross ipak upozorava da s novinama kao izvorima treba biti oprezan... "ne smije se povjerovati određenim novinama koje opravdavaju i hvale određenu političku djelatnost svoje stranke. No novine su uvijek dobar izvor za stranačku ideologiju".¹⁰

Uz sve ograde, novine su važan izvor za povijesna, demografska, sociološka istraživanja kao i za proučavanja mikrolokaliteta, o kojima često nema arhivskih podataka. Ali, i novine mogu biti tema posebnih istraživanja, pa je dobro opskrbljena zbirka lokalnih novina u cjelini dobar predložak za komunikološka istraživanja ili istraživanja povijesti novinstva.

SPLITSKE NOVINE NA HRVATSKOME JEZIKU OD 1880. DO 1918.

O splitskim novinama nije mnogo pisano. Najpotpuniji i najpouzdaniji izvor za proučavanje splitskih novina je bibliografija Hrvoja Morovića publicirana u dva dijela.¹¹ Njegov bibliografski rad naslanjao se prije svega na istraživanje fonda Sveučilišne knjižnice, ali i na šira istraživanja. U predgovoru prvom dijelu bibliografije Morović piše da je svrha objavljivanja bibliografske građe da posluži kao prilog intelektualnoga, društveno-političkog i ekonomskoga života Splita, ali i da se informira o publikacijama koje Knjižnica posjeduje.

Novinska zbirka Sveučilišne knjižnice nesumnjivo je informacijsko vrelo o zbivanjima u Splitu i u Dalmaciji. Između ostaloga, a o tome se manje govori, zbirka je predložak i izvor za proučavanje povijesti splitskoga novinstva i njegova žurnalističkog kruga, na čelu kojeg stoje Lovro Monti kao idejni začetnik i jedan od osnivača Narodnog lista te pisac članka o zadacima dalmatinskog novinstva objavljenog 1859. god. u časopisu *Annuario dalmatico*, Ante Kuzmanić, urednik Zore Dalmatinske i Natko Nodilo, urednik Narodnog lista. O doprinosu Splita preporodnom novinstvu Grga Novak kaže: "Splićani su bili prvi urednici hrvatskih listova u Dalmaciji, Kuzmanić Zore dalmatinske, a Nodilo Nazionala, ali su oba lista koja su bili prvaci narodnog preporoda i sjedinjenja s Hrvatskom izlazila u Zadru."¹²

Kao vrlo kompaktna cjelina, zbirka je model za proučavanje splitskoga komunikacijskog prostora, njegovih obilježja, specifičnosti, razvoja, ukratko, komunikacijske kulture koja se iščitava iz novina.

Početak i razvoj splitskoga novinstva neizbježno je vezan uz politička događanja, pa je politička paradigma ključ za razumijevanje kako su i zašto izlazile pojedine novine. Međutim, koncem 19. i početkom 20. stoljeća splitske novine sve više postaju informativne. Stranačka pripadnost još se uvijek osjeća u redakciji pojedinih tekstova, ali sadržajno novine postaju šire, profiliraju se rubrike i nastoje privući što više čitatelja. U tom smislu splitske novine se uklapaju u razvojne tokove hrvatskoga novinstva. Zato pisati o novinama u tim prvim godinama u pravilu znači pisati i o političkim strankama. Ipak, u ovom kratkom prikazu Splitskih novina u razdoblju do konca Prvoga svjetskog rata, trudili smo se dati i neke druge pojedinosti, npr. podatke o ljudima koji su ih vodili, razlozima zbog kojih su pojedini listovi pokretani ili su prestajali izlaziti, o razini političke komunikacije s protivnicima i dr., onoliko koliko nam prostor u ovom članku to dopušta. S obzirom na razmjerno velik broj naslova koje treba spomenuti, ograničili smo razdoblje na period od 1880. do 1918. što ima i svoje povijesno opravdanje.

Početak hrvatskoga novinstva u Splitu najčešće se smješta u 1884. god., kada počinje izlaziti list *Narod*, prve novine na hrvatskome jeziku u Splitu. Prije toga, 1875. god., splitski autonomaši pokrenuli su svoje glasilo, *L' Avvenire*, koje je izlazilo do 1882. god., a poslije i list *La Difesa* (1884. - 1887.). Na talijanskom jeziku izašla su u tom razdoblju tri lista namijenjena kulturnim, političkim i ekonomskim pitanjima, ali nijedan nije dugo izlazio. To su: *Gazzeta di Spalato*, izlazila tijekom 1883. god., *Il Fulmine* (1889. - 1890.) i *La Varieta* što se pojavila 1889. Ipak, prije pojave *Naroda*, u povijesnom smislu nesumnjivo najvažnijih splitskih novina, treba spomenuti list koji je izlazio prije njega, pod imenom *Split*.

Split je izlazio od 1880. do 1883. god. Uz njegovu pojavu i izlaženje vezano je mnogo nedoumica, prije svega o tome kako je došlo do njegova izdavanja i tko ga je uređivao. Članci koji su se odnosili na

Split pretiskani su iz Narodnog lista¹³ jer je ispod naslova svakog broja otisnut broj Narodnog lista iz kojeg su uzimani. U prvome broju ispod naslova stoji: (Iz "Narodnog lista" Br. 87-88, 6-10 studenoga). Poslije list ima i svoje oznake brojeva, pa se zna da su izašla sveukupno 93 broja. Čini se da je br. 93, iz 1883. god. posljednji, jer je na zadnjoj stranici objavio vijest da su u Beču potvrđeni rezultati izbora u Splitu "koji će sada miran i slobodan novim poletom koracati na stazu napretka i hrvatske slave". Tom objavom potvrđena je pobjeda Narodne stranke na izborima te više nije bilo potrebe da se dalje tiska.

List sadrži članke i vijesti o Splitu iz tog razdoblja tiskane na hrvatskome i talijanskome. Na stranicama lista zrcali se politički, kulturni i ekonomski život Splita, osobito u vijestima o političkim, i ne samo političkim, obračunima nepomirljivih političkih protivnika, narodnjaka i talijanaša, u tim presudnim godinama kad su se narodnjaci pripremali za odlučnu političku pobjedu. Nije poznato u koliko je primjeraka list izlazio, ali se pretpostavlja da iza njega stoji Gajo F. Bulat, središnja ličnost splitskih narodnjaka. Split je kao poseban list izlazio iz tiskare Narodnog lista i rasparčavan splitskim težacima koji nisu čitali Narodni list. U brojnim člancima i humorističnom prilogu "Pučki razgovori splitski" Split se obračunavao s lokalnim autonomasima koje je predvodio gradonačelnik Ante Bajamonti i koji su putem svojega glasila *L'Avvenire* širili neistine i političku propagandu - ali i pomogao pobjedu narodne stvari na predstojećim općinskim izborima¹⁴.

Sveučilišna knjižnica ima sve izašle brojeve. Primjerak koji se čuva u Sveučilišnoj knjižnici jedini je u Hrvatskoj; čini se da je u originalnom uvezu jer nosi exlibris dr. Gaje F. Bulata. Vjerojatno je to njegov osobni primjerak koji je u Knjižnicu dospio darom.

Split je svojom pojavom na neki način najavio da se u Splitu razmišlja o tome kako je potrebno imati list koji će biti uređivan i tiskan u Splitu. Taj se list poslije pojavio pod imenom Narod. Za njegovu izlaženje nesumnjivo je najzaslužniji Gajo F. Bulat. Njega su pritom vodili isključivo politički razlozi jer je kao obrazovan i politički osviješten borac, ali i bivši suradnik Narodnog lista (*Il Nazionale*)¹⁵

znao snagu i moć novina u borbi s političkim protivnicima. Poznato je inače koliko se Gajo F. Bulat užasavao mogućnosti da Autonomasčka stranka nakon izgubljenih općinskih izbora ponovno ojača i pobijedi na predstojećim saborskim izborima, koji su se trebali održati 1884. god.,¹⁶ te da Narodna stranka izgubi sve ono što je upornom i teškom borbom stekla i postane "manjina". Narod¹⁷ je počeo izlaziti 1884., a izlazio je sve do 1894. god. U početku se mislilo da mu se dade naziv Split, pomišljalo se i na naziv Rodoljub, ali je prevladalo mišljenje da se novome listu dade ime Narod.¹⁸ Glavni urednik i izdavač do broja 60, 1889., bio je književnik i jedan od tada ponačboljih mladih novinara Dinko Politeo, koji se zbog toga preselio iz Zadra u Split, gdje je uz J. Biankinija uređivao Narodni list. Prvi broj izašao je 9. siječnja 1884. Datum i redakcijski podaci otisnuti su talijanski i hrvatski, a članci su tiskani i hrvatski i talijanski. Izlazio je dva puta tjedno, srijedom i petkom. U uvodniku naslovljenome "Našim štocićim" donesen je program glasila koje bi "...držec se vierno u političkim pitanjima programa narodno-hrvatske stranke u Dalmaciji, na osobit način zagovaralo mjestne naše interese". U istome uvodniku naglašava se da će Narod uz hrvatska prava zagovarati i splitske interese i biti glasilo ostalih dalmatinskih općina. U pogledu odnosa prema vladi u Beču list će biti neovisan, iznositi će svoje mišljenje u svakoj prilici, bilo ono loše ili pohvalno. Kritička forma bit će uljudna, umjerena i dostojanstvena, jer samo takva polemika po mišljenju uvodničara izriče istinu, bistri pojmove i oplemenjuje. Programska načela objavljena su usporedo i na talijanskom jeziku, a u vezi s talijanskim jezikom uvodničar je iznio još jedno načelo novoga lista: "Pri svemu tome biti će naša osobita zadaća upoznati strance i više i bolje sa našim stvarim.....nastojat ćemo da u vanjskom svijetu izbrišemo mnogu predrasudu glede nas.... S toga služiti ćemo se i talijanskim jezikom." Odmah uz uvodni, tiskan je nepotpisani članak pod naslovom "Nekoć i danas", koji se također može donekle shvatiti kao programski i u kojem se uspoređuje tadašnji Split sa Splitom pod talijanskom upravom, i kaže: "Split, hrvatskom upravom to je jedan od najvećih gradova u zemlji... svojom lukom između najprvih u Hrvatskoj, on može kao hrvatski grad

težiti budućnosti, kojoj ni jedan dugi grad u pokrajini”, čime je i javno obznanjen budući politički smjer splitskih narodnjaka: okretanje lokalnim političkim i ekonomskim problemima i nova prezentacija Splita kao velikog lučkog i gospodarskog središta Dalmacije i jednog od najvećih hrvatskih gradova. Bili su to programski ciljevi na kojima je list ustrajao sve do prestanka izlaženja.

Pojava Naroda izazvala je dodatnu pomutnju u redovima Narodne stranke i poremetila već ionako uzdrmane odnose tijekom posljednjih godina. Ta su razilaženja nastala zbog različitog gledanja na stranačke ciljeve i taktiku borbe s Vladom u Beču. Oko toga se vodila velika borba, osobito između Mihovila Pavlinovića i splitskih narodnjaka, kojima je Pavlinović zamjerao oportunistički i taktiziranje. Upravo to odvjjetničko taktiziranje najviše je Pavlinović zamjerao Bulatu.¹⁹ Mnogi narodnjaci izvan Splita smatrali su da Bulat osniva novi list i zbog osobnih ambicija što su mu također jako zamjerali. S osobitim nepovjerenjem pojavu novoga glasila dočekali su Narodni list i Juraj Biankini, optužujući splitske narodnjake za separatizam.²⁰ Pojavu novog lista nisu odobravali ni drugi narodnjaci kao Miho Klaić i Frane Bulić.²¹ No, splitski su se narodnjaci branili od tih optužbi tvrdnjom da žele imati “jedan organ koji će u Splitu zastupati narodnjačke principe i tretirati uglavnom lokalne probleme”.²² Članovi nadzornog odbora novog lista bili su sve stranački prvaci: Duje Rendić Miočević, Gajo Bulat, Vid Morpurgo, Eduard Tacconi i Lovro Borčić.²³

No, za Gaju F. Bulata, najmarkantniju političku ličnost u Splitu, koji se još uvijek bojavao Bajamontija smatrajući da još nije poražen, borba nije bila završena i on je uporno ustrajavao u svojem naumu.

Nakon Politeova odlaska u Zagreb, od br. 61, 1889., glavni urednik i izdavač Naroda bio je Ivan Velat, tipograf u Narodnoj tiskari i pristaša Narodne stranke. Bio je vrlo cijenjen među tipografima i kao pristaša Narodne stranke.²⁴ On je vodio list do prestanka njegova izlaženju u istome političkom pravcu, a u uređivanju i načinu vođenja nije donio promjene. U br. 50, 1894. god., otisnuta je kratka obavijest o tome da će Narod promijeniti naziv u Jedinstvo te da će i dalje slijediti Narod u “zagovaranju hrvatske ideje i celokupnosti hrvatske države”.

Kao glavno glasilo splitskih narodnjaka Narod je bio ogledalo gradskoga i pokrajinskoga političkog i ekonomskog života. Mreža dopisnika iz pokrajine bila je u početku mala, ali se postupno širila te je Narod polako i sve više postajao informativno glasilo. Objavljivao je članke o svim važnim gradskim događanjima, o važnim pokrajinskim pitanjima, prenosio članke iz stranih novina, donosio opširna izvješća o radu Dalmatinskoga sabora, Hrvatskoga i Istarskog sabora, sa sastanaka Trgovačke komore, Općinskog vijeća, agencijaske telegrafske brzojave iz Beča i druge vijesti. Gajo F. Bulat, koji je prvih godina i osobno brinuo o listu, mislio je kako Narod kao političko glasilo treba popularizirati rad Općine i drugih tijela u kojima su narodnjaci imali većinu, ali i pridobiti nove čitatelje za narodnu stvar.

Recepcija Naroda nije ni blizu onoj recepciji koju Narodni list ima u hrvatskoj povijesti. On je značajan lokalni i pokrajinski list, ali njegov politički utjecaj nije bio veliki, dijelom zbog oportunističke politike splitskih članova Narodne stranke, a dijelom i zbog toga što je Narodni list i dalje bio središnje stranačko glasilo, koje je iznijelo glavninu preporodnih borbi. Pristaše Narodne stranke izvan Splita imale su prema njemu većinom negativan stav kao prema separatističkom glasilu svoje stranke. Za Split njegovo je značenje nesumnjivo, u povijesnom smislu jer je nezaobilazan izvor podataka, a u kulturnom smislu kao začetak kontinuiranog razvoja splitskog novinstva. God. 1884. uz Narod je kao prilog izlazio Split.

Polovicom 1894. Narod mijenja naziv u Jedinstvo. Prvi broj Jedinstva izašao je 14. srpnja 1894. god. a izlazio je dva puta tjedno, utorkom i petkom poslije podne. Glavni urednik do broja 45, 1895. bio je Nedjeljko Radičić, također pristaša Narodne stranke, zatim ponovno Ivan Velat do br. 76, 1895., a nakon toga Antonije Stražičić. Tiskan je u tiskari Antuna Zannonija. U uvodnom članku "Naš list" Jedinstvo progovara o optužbama da je službeni organ splitske općine i najavljuje da će biti "nezavisni organ hrvatske stranke u Dalmaciji". U pogledu političkih stavova o pitanju sjedinjenja, o hrvatskom državnom pravu, uvođenju hrvatskoga jezika u javni život, u pogledu rješavanja ekonomskih problema, ističe se dalje u uvodniku, Jedinstvo se smatra

isto tako radikalnim kao i njegovi protivnici, ali razlika je u tonu i formi njegova istupanja. Iz uvodnika saznajemo i otkud mu ime Jedinstvo: ono dolazi od toga što je list u vrijeme kad se već osjećao jak razdor u stranci, osobito nakon Biankinijeva izlaska iz stranke 1892. g., “postavio sebi čednu, ali plemeniti zadaću ujedinjenja rada svijuh otačebenika, koji teže k istoj stvari”.

Na pojavu Jedinstva i na njegov politički program odmah je reagirao Narodni list, pitajući se je li trebalo stvarati novi list da “paralizira njihovu otadžbeničku akciju i muti pojmove u narodu”.²⁵ Crvena Hrvatska naziva Jedinstvo “organom dalmatinskog oportunitizma”, aludirajući time na politiku splitskih stranačkih prvaka.²⁶

Sukobi u Narodnoj stranci nastavili su se produbljivati i u devetom desetljeću pa su se žestoko prelamali i na stranicama Jedinstva. Politika splitskih prvaka Narodne stranke bila je izložena žestokoj kritici. Najžešće kritike izrečene su u Dalmatinskom saboru u govorima Jurja Biankinija i drugih prvaka.²⁷ Jedinstvo zbog toga više puta brani narodnjačke vođe u Splitu, osobito Bulata i Mihu Klaića, od napada koji dolaze iz redova vlastite stranke kao i iz redova Stranke prava koja 90-ih godina jača. Stranice Jedinstva ispunjene su polemičkim člancima. Tom je polemičkom tonu, uz političke razloge, posebno pridonio i njegov urednik Antonije Stražičić, koji je polemichnosti lista dao poseban pečat koristeći stranice Jedinstva u vrlo pragmatične svrhe. Takoreći iz broja u broj Stražičić je branio interese splitskih narodnjaka, polemizirao s neistomišljenicima, odgovarao na napade i optužbe. Uvodnici čak i onda kad ističu problem i dalje rijetko polemiziraju s vladom, u skladu s politikom nezamjeranja koju su splitski narodnjaci provodili, ali zato vrlo često i oštro polemiziraju s onima koji nude rješenja ili daju prijedloge s kojima se Jedinstvo ne slaže. Osim u političko polemiziranje, Jedinstvo je bilo upleteno i u mnoge osobne svađe, čak ih je i raspirivalo, primjerice u sukobu Trumbića i Smodlake.²⁸ Kad je 1905. došlo do njihova kakvog-takvog pomirenja, Jedinstvo se koristilo svakom prilikom da potakne njihovu osobnu netrpeljivost. Njegovi politički komentari bili su često tendenciozni, neobjektivni i vrlo nepouzdana.²⁹

Sve su to razlozi što su Jedinstvo i njegova politika bili vrlo često predmetom prijekora, osude i nemilosrdne analize njegovih protivnika. Tako se Narodni list u seriji članaka pod nazivom "Pabirci po Jedinstvu", koji su izlazili početkom 1900., žestoko obračunava s njegovim političkim stavovima, ali i s njegovim urednikom, jer se Jedinstvo izjasnilo protiv hrvatskoga državnog prava, smatrajući da je to argument koji treba koristiti u Beču, ali ne i protiv Srba u Dalmaciji. Stoga sve one koji podržavaju njegove stavove Narodni list naziva "sinovima vlade austrijske".

Sudbina Jedinstva dugo je bila vezana uz sudbinu splitskoga stranačkog vodstva, sve dok Antonije Stražičić 1905. nije postao u potpunosti njegov vlasnik. God. 1896. klub Hrvatske narodne stranke, koje se tako zvala od 1889. god., proglasio je taj list stranačkim organom, pa je list od br. 9 dobio podnaslov: glasilo Hrvatske narodne stranke. Kakav je bio odnos Antuna Stražičića i Narodne stranke tih godina, možemo saznati iz članka "Iz uspomena: O Jedinstvu" koji je pisao sam Stražičić. Prema njemu, 27. veljače 1897., dr. Gajo F. Bulat pozvao je odbor Jedinstva da raspravi mogućnost njegova gašenja zbog dugova. List se do tada izdržavao iz fondova stranke, a tek manjim dijelom pretplatom. Ipak, prevagnulo je mišljenje da treba podmiriti nastale dugove i nastaviti s izdavanjem jer će se, po mišljenju dr. Bulata, ukinuće Jedinstva smatrati slabošću stranke. Stražičić je pokušavao otkupiti list, no tada je pobijedila ideja da stranka i dalje mora imati svoj list.³⁰

Antonije Stražičić, glavni urednik Jedinstva, u novinarskom je svijetu vrlo zanimljiva osoba. Došao je u Split iz Sarajeva, gdje je uređivao sarajevski list Napredak, nakon sukoba koji je tamo imao s nekim novinarima srpskih listova u kojima je bio suradnik. U novinarskim i političkim krugovima bio je izložen čestim i katkad beskrupuloznim napadima, koje je izazivao svojim političkim stavovima i stilom pisanja. U tim napadima zamjerali su mu političku dvoličnost i kompromiserstvo, smatrajući ga plaćenim novinarom, čas srpskih političkih krugova, čas austrijskih.

Stražičić u Splitu i Dalmaciji nije bio omiljena osoba. Njegovi mu

protivnici često prigovaraju, lijepe mu različite etikete, primjerice “žurnalistički ciganin”; njega i skupinu oko njega mnogi nazivaju “političkom mafijom”. Poneki napadi na njega bili su tako nemilosrdni i uvredljivi da je Sloboda 1909. objavila članak u kojem se s gnušanjem osvrće na uvrede koje je u jednom članku objavila šibenska Hrvatske riječ, a njihov autor bio je navodno Josip Barač, prof. splitske Klasične gimnazije.

Stražičić međutim, svojim protivnicima nije ostajao dužan. Naprimjer, u Jedinstvu br. 54, iz 1903., brani se od napada da je austrijski plaćenik i odmah, prelazeći iz obrane u napad, optužuje: austrijski su plaćenici don Luka Grgić, urednik Dana, svi oko Obzora, Hrvatskog prava, Narodnog lista, Hrvatske krune i Crvene Hrvatske. Imao je čudesan instinkt da argumente svojih protivnika beskrupulozno okrene protiv njih samih. Bio je ciničan, majstor proizvodnje vijesti i vješt manipulator riječima i činjenicama, koji je svoje novine pretvorio u arenu za eliminiranje protivnika. Mora se priznati da je osobnim novinarskim stilom umnogome doprinio da se splitski i dalmatinski, ionako polarizirani politički prostor i komunikacijski podjeli na suprot stavljene strane. Njihova se komunikacija odvijala u međusobnom nadmetanju i diskreditaciji, političkoj i moralnoj, odvlačeći pažnju s osnovnih ciljeva, a to je borba za politički i gospodarski napredak Dalmacije. No, Stražičić je ipak bio novinar-profesionalac. Kako se sve više osamostaljivao kao urednik i politički udaljavao od Narodne stranke, sadržajno je sve više širio list. Uveo je rubrike *Domaće vijesti*, *Gradske vijesti*, *Različite vijesti*, kako bi privukao što veći broj čitatelja, znatno je proširio i oglasni prostor da bi list mogao financirati. Rubrike nisu bile stalne, ovisile su o primljenom materijalu, ali pokazuju da je Stražičić pomno prati događanja. Jedinstvo je donosilo i komentare pojedinih društvenih problema, pratilo je iscrpno pojedina društvena pitanja, primjerice školstvo, pitanje jezika, gospodarske probleme i sl., a u podlistku donosi književne, povijesne i kulturne serijale.

God. 1905. došlo je do ujedinjenja Narodne stranke i pravaša osnivanjem jedinstvene Hrvatske stranke. Narodni list postaje službeni organ Hrvatske stranke, a Jedinstvo postaje neovisno glasilo, ali na programu stranke. Posljednji broj pod tim nazivom izašao je 23. lipnja 1905., a nakon toga list mijenja naziv u Naše jedinstvo.

U financijskom smislu iza Jedinstva stajala je Pučka banka, sve do 1906. god., kada Stražičić podmiruje dugove koji su se nagomilavali još od 1901. god., postaje njegov vlasnik i vodi ga samostalno od br. 38.³¹

Prvi broj Našeg jedinstva izašao je 4. srpnja 1905. iz Narodne tiskare. Izdavatelj i odgovorni urednik je Antonije Stražičić. List je izlazio tri puta tjedno poslije podne. Posljednji broj izašao je 31. listopada 1918. god.

Tijekom 1905. god. u nekoliko navrata list ističe svoju neovisnost o Hrvatskoj stranci. Načela kojima će se rukovoditi načela su Hrvatske stranke, ali pritom napominje da zadržava svoju novinarsku slobodu i objektivnost prema drugim strankama. Tu je slobodu na svojim stranicama često zlorabio, pokazujući da su iza nje jasne političke namjere, poznate samo uredniku lista.

Pisanje Našeg jedinstva i dalje je jednako polemično, što izaziva velik razdor u novoj stranci: potaknut njegovim napisima o izborima u Šibeniku i Lećevici 1905. god., Narodni list traži od splitskih prvaka da se izjasne podržavaju li njegovo pisanje. U "Izjavi" objavljenoj u Našem jedinstvu Vicko Milić, dr. Ivan Mangjer, Lovro Borčić i Eduard Grgić u pokušaju da sa sebe skinu odgovornost ograđuju se time da je nakon spajanja Narodne stranke i Stranke prava prestao djelovati nadzorni odbor, da list samostalno vodi urednik te da je on i odgovoran, dok Pučka banka vodi samo financijska pitanja.³² Naše jedinstvo je od tada u polemici sa svima: tijekom 1906. god. prividno podržavajući spajanje Narodne stranka i Stranke prava u Hrvatsku stranku prikriveno napada politiku "novoga kursa", koja se formira u Dalmaciji od 1903. god. nazivajući je "politikom staroga kursa". Osobito su Trumbić i Supilo kao idejni začetnici nove politike izvrgnuti napadima koji teku doslovce iz broja u broj. U jednome pismu odaslanom iz Splita i objavljenom u zagrebačkom Pokretu optužuje se nekolicina splitskih političkih uglednika koji po mišljenu autora

pisma stoje iza Našeg jedinstva; naziva ih se “mafijom”, crno-žutom” i “c. kr. grupom”, a Stražičića nazivaju “najgorom novinarskom figurom”.³³ Činjenica je da je stil njegove političke komunikacije izazivao odbojnost, ali on se nije na to obazirao, nego je u istome stilu nastavljao dalje.³⁴

Izvan političkog konteksta Naše jedinstvo kao i prije Jedinstvo donosi opširne vijesti iz pokrajine i iz svijeta, prenoseći komentare bečkih listova ili telegrafske vijesti. U Gradskoj rubrici objavljuje mnoštvo gradskih događanja, a mnoge zabilješke otkrivaju današnjem čitatelju teško socijalno i ekonomsko stanje u Splitu na početku 20. st., kao i u rubrici Domaće vijesti, koja donosi pokrajinske izvještaje. Za vrijeme Prvoga svjetskog rata list izlazi dnevno, a svršetkom rata prestaje izlaziti jer njegov urednik odlazi iz Splita. Njegovim odlaskom završena je jedna značajna etapa razvoja splitskog novinstva u kojoj su političke stranke i politička opredjeljenja urednika imali presudan utjecaj na list i njegovo pisanje. Narod, Jedinstvo i Naše jedinstvo predstavljaju za Split svojevrsno kulturno dobro po ukupnosti i značenju uspostavljenih komunikacijskih odnosa koje iščitavamo.

NOVA GENERACIJA NOVINARA I NOVE STRANKE

Na samome kraju 19. i početkom 20. stoljeća u Splitu je stasala nova generacija novinara, koja se splitskoj i hrvatskoj javnosti predstavila drukčijim pogledom na političke prilike u Hrvatskoj, na položaj Splita, i zauzimanjem za rješavanje njegovih temeljnih ekonomskih i socijalnih problema. U prvim godinama 20. stoljeća stare stranke u Hrvatskoj prestaju djelovati ili se međusobno spajaju, stvaraju se nove stranke i novi politički programi, traže se rješenja za izlazak iz situacije u kojoj su se nalazile Hrvatska i Dalmacija, pokreću se novi listovi. Stvara se jedinstveni hrvatski politički i komunikacijski prostor, u okviru kojega djeluju i splitski publicisti, a unutar toga prostora funkcioniraju mnoge političke opcije. Splitska žurnalistička scena zato postaje sve složenija i šarolikija, isprepletana ne samo poli-

tičkim nego i drugim interesima, što pokazuje sve veći broj novina koje se pojavljuju. Među njima javljaju se i novine koje zastupaju interese različitih socijalnih grupa što je svojevrsni pokazatelj kulturnih dosegâ.

Prvi list koji u Splitu odražava nastale promjene u političkoj i komunikacijskoj sferi je *Nezavisnost*. Prvi broj izašao je 8. listopada (26. rujna) 1898. iz Narodne tiskare. Izdavač i odgovorni urednik bio je Dušan Mangjer.³⁵ Izlazio je svake druge subote, a posljednji broj koji ima Sveučilišna knjižnica je br. 8, od 14. siječnja (2. siječnja) 1899. god. U posljednjem broju nema naznaka da je list prestao izlaziti, no kako je primjerak dar Dušana Mangjera, pretpostavlja se da je to ipak zadnji izašli broj. List nije imao dovoljan broj pretplatnika da bi se održavao, što nije čudno jer je ideja pomirenja Srba i Hrvata, koju list zastupa, predstavljala veliki politički zaokret.

Uvodni članak bez naslova i potpisa najavljuje politički program koji se može sažeti ovim riječima: "Veličina svega našeg naroda hrvatskog i srpskog imena, to je naš program, to je naša meta." Članak, "*Nezavisnost*", potpisan inicijalom P/ribičević/, također potvrđuje taj nezavisni smjer u odnosu na dotadašnje stranke i kaže: "Ne izlazimo sa šuplijem obećanjima; mi mladi ljudi neznamo za politiku (strančarenja)."

Iza lista stoji Ujedinjena hrvatska i srpska omladina koja je na političku scenu stupila 1897. god.³⁶, a *Nezavisnost* predstavlja njezin ideološki forum u Dalmaciji. U nekoliko izašlih brojeva list se predstavio više kao političko-ideološko glasilo nego kao informativno. Za Split su zanimljivi napisi o kulturnim i umjetničkim zbivanjima, osobito o splitskom kazalištu i likovnim izložbama.

Zanimljiv i u splitskim okvirima po mnogo čemu jedinstven bio je list *Željeznica*, list za politička i ekonomska pitanja. Prvi broj izašao je 12. siječnja 1901. iz Narodne tiskare, a posljednji, br. 35, 23. listopada 1901. Priopćuje, uređuje i pred zakonom odgovara Dujam Mikačić. List je izlazio svake druge subote popodne. Vrlo je zanimljivo otkud taj neobični naslov za novine: uvodni nepotpisani članak pod naslovom "Temelj" poziva se na skupštinu u splitskom kazalištu od 8. prosinca 1900. na kojoj se raspravljalo o ekonomskim problemima Splita, posebno o pitanju željezničke pruge, gdje je prevladalo jedinstvo svih pred takvim problemima, a zajednička misao koja je

sve obuzimala bila je- željeznica. Tu se rodila zamisao o pokretanju novoga lista i u toj riječi leži smisao njegova osnivanja.³⁷ U duhu isticanja ekonomskih problema članak "Naš pravac" zalaže se za prestanak stranačkih sukobljavanja i podjela u korist političke i ekonomske probitačnosti naroda.

Vodeći i uređujući list, Dujam Mikačić pokazao je svu svoju novinarsku vještinu i svoju književnu i ekonomsku naobrazbu. Novinarsku vještinu on je stjecao i kao suradnik Naroda. Njegova su nastojanja i ekonomski pogledi za ono vrijeme bili vrlo moderni, a mogli bismo reći da je Dujam Mikačić kao novinar uveo novi tip angažiranog novinarstva. "Ekonomsko-politička novina 'Željeznica' svojim člancima, zauzimanjima i prijedlozima odrazuje težnje i poglede izdavača i urednika, nastoji oko procvata i širenja Splita kao velikog lučkog centra u Jugoslaviji, i to pred šezdesetak godina."³⁸ Kao obrazovan i dobar novinar Dujam Mikačić je na stranicama svojega lista izbjegavao polemiziranje sa svojim suparnicama. Njegov ton je bio odmjeran, a članci pisani lijepim i jasnim stilom.

Početak 20. stoljeća počinje u Splitu izlaziti katolički list Dan. Prvi broj izašao je 10. lipnja 1903., a posljednji, br. 52, izašao je 24. prosinca 1918. U početku izlazi svakog drugog četvrtka, a od 1905. svakog četvrtka. Tiskan je u Leonovoj tiskari. Prvi urednik bio je don Luka Grgić, od br. 10, 1906., Srećko Škarica, od br. 10, 1908. Anđeo Mateljan, a od broja 47 don Ante Glumac, koji svoje urednikovanje povremeno izmjenjuje s Narcizom Gazarijem.

Pokrenuo ga je splitski biskup Nakić slijedeći stavove Pape Leona XIII. i Pia X. o važnosti katoličkog tiska kao učinkovitog sredstva u obrani vjere i Crkve i sprečavanju širenja pogubnih liberalnih ideja.

Uvodni članak u prvom broju s potpisom uredništva donosi programska načela novog lista. U političkom smislu njegova je zadaća borba protiv socijalizma, a u vjerskom očuvanje vjere, kršćanskog morala i jačanje nacionalne svijesti. List nastupa s klerikalnih pozicija pa stoga ulazi u bespoštednu borbu s naprednjacima, ali i s liberalnim svećenstvom, svima koji su u svom programu istakli antiklerikalizam. Na svojim stranicama polemizira s liberalnim tiskom, posebno s Jedinštvom, Novim listom i Slobodom. Dan je bio namijenjen

čitateljima u gradovima i primorskim mjestima prije svega svećenicima i radnicima, prepuštajući čitatelje po selima Pučkom listu, s obrazloženjem da je najbolje da tamo i ne dopire glas o socijalizmu.³⁹

Godine 1905. pojavila se u Splitu Hrvatska demokratska stranka i novi list - Sloboda. Prvi je broj izašao 16. kolovoza 1905. iz Splitske društvene tiskare, a posljednji, broj 124, izašao je 25. srpnja 1914. Podnaslov mu je: organ Hrvatske demokratske stranke u Dalmaciji. List je u početku izlazio srijedom, od br. 25, 1906., izlazi tri puta tjedno, a od 1907. izlazi kao tjedni politički list na velikom broju strana. Izdavač i odgovorni urednik bio je Josip Smodlaka, istaknuti pripadnik "mladih" u Dalmaciji, oko kojega se okupila grupa dalmatinskih intelektualaca. Vlasnici Slobode bili su Josip Smodlaka i drugovi, a poslije je vlasnik Hrvatsko demokratsko političko društvo u Splitu. Od br. 40, 1906., urednik i izdavač bio je Ivo Tartaglia, potom od br. 63 iste godine ponovno Josip Smodlaka, a od br. 9, 1909., Milan Marjanović. Nakon što je Milan Marjanović postao urednik, Sloboda postaje ne samo politički nego znatnije i informativni list koji pomnije prati pokrajinska i gradska događanja. Od br. 12, 1911., izdavač i urednik postaje Ivan Bulić, od br. 91, Oskar Tartaglia, od br. 1. 1914. Niko Bartulović⁴⁰, a posljednji urednik bio je Jerko Čulić.

U prvom broju list donosi program Hrvatske demokratske stranke, a umjesto uobičajenog uvodnika tiskan je članak "Naš istup" koji obrazlaže odnos nove stranke prema političkoj stvarnosti u Dalmaciji i Hrvatskoj.⁴¹

Nakon ujedinjenja Hrvatske napredne stranke koju je vodio Ivan Lorković i Hrvatske demokratske stranke u Dalmaciji u jedinstvenu stranku pod nazivom Hrvatska napredna pučka stranka, što se zbilo 1907. god., Sloboda postaje njezin glavni list u Dalmaciji i dobiva podnaslov: organ Hrvatske pučke napredne stranke u Dalmaciji, a list Pokret ostaje glavni organ stranke u Hrvatskoj.⁴² Milan Marjanović je u novoj stranci bio zadužen za kulturnu problematiku, pa je Sloboda u br. 46 i 47 iz 1907. objavila njegov govor o kulturnim zadaćama nove stranke.

Kao stranački list u punom smislu na svojim stranicama tiska političke komentare, tada vrlo popularan način širenja političkih stavova među pristašama, no piše i o važnim gospodarskim pitanjima u Dalmaciji, donosi političke preglede i telegramske vijesti iz drugih zemalja, a osobito iz južnoslavenskih država. Vrlo su opširni napisi o težačkim problemima, o pučkoj prosvjeti, književnosti i umjetnosti. Svoju informativnost list je poboljšavao kratkim vijestima iz Splita i Pokrajine (iz Imotskoga, Trogira, Zadra, Šibenika...). Podlistak je donosio književne tekstove i kritičke osvrte o mnogim znanstvenim, povijesnim i drugim pitanjima. Objavljivao je najvećim dijelom opširnije, analitičke osvrte kojima je pokrивao široki spektar tema i tako djelovao i edukativno, posebno na široki sloj radništva i težaka koje je nastojao što više vezati uz sebe. Zahvaljujući uspješnoj propagandi, čemu je i Sloboda doprinjela, stranka je tih godina znatno ojačala među težacima u splitskoj okolici. List je grafički uređivan čisto, prepoznatljivo i ujednačeno. Današnjem čitatelju može poslužiti kao dosta pouzdan dokument o mnogim značajnim gradskim događanjima, osobito o onome što se događalo u težačkim naseljima Lučcu i Varošu te splitskoj okolici. Kao suradnik lista koncem 1913. god. javljao se i Tin Ujević s dva napisa u nastavcima: "Nacionalizam i hrvatstvo" i "Dopisi iz Pariza". Potpisivao se sa "Redibus".

Od br. 47, 1907., izlazi prilog Pučka sloboda, namijenjen težacima i njihovim problemima, a za političko i gospodarsko osvještenje puka. Poslije se Pučka Sloboda osamostaljuje i izlazi sve do početka Prvoga svjetskoga rata kao samostalan list. Tijekom 1912. izlazio je i prilog Sloboda, s podnaslovom "brzobjavni glasnik", koji je objavljivao brzobjavne vijesti iz svijeta, osobito s balkanskih ratišta. Prilog je s najnovijim vijestima izlazio ponedjeljkom, utorkom, četvrtkom i petkom. Vijesti su dolazile iz Beča od "hrvatske korespodence" i iz Beograda. Izlazio je u 5 sati popodne, nakon što telegrami pristignu i prodavao se u splitskim papirnicama.

Početak 20. stoljeća u Splitu izlaze prve dnevne novine Velebit, koje je pokrenuo Ante Trumbić, bio joj izdavač i odgovorni urednik. Prvi broj izašao je 1. veljače 1908., a posljednji 30. rujna 1908.

Tiskana su samo 194 broja, u Hrvatskoj štampariji, koju je Trumbić i osnovao.

Velebit je pokrenut da osnaži politiku "novog kursa" u Dalmaciji koju Trumbić kao njezin glavni ideolog, prvi put izlaže na zasjedanju Dalmatinskog sabora 1903. i koja već 1907. doživljava slom. U programskom članku Trumbić kaže: "Velebit usvaja program Hrvatske stranke, što ga niže donosimo, te će nastojati da u svemu promiče načela i ako nije zvanični organ stranke. Prožet težnjom jedinstva i samostalnosti naroda hrvatskoga, naš će list raditi svom snagom za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom: stožer narodne politike u Dalmaciji od prvih ustavnih vremena do danas."

Protiv politike "novoga kursa" ustaje 1906. god. i Naše jedinstvo nizom članaka protiv Riječke rezolucije. Naše jedinstvo, potpomognuto iz redova same Hrvatske stranke, odnosno od dijela članova nekadašnje Narodne hrvatske stranke, ustaje i protiv Ante Trumbića. U toj situaciji Trumbić se odlučuje na pokretanje novoga lista.⁴³ Prema zapisima Antonija Stražičića u Velebitu su kao novinari surađivali Niko Andrijašević, Frane Ivanišević, Josip Barač, Rudi Giunio, Zuppa, Marko Uvodić i dr.⁴⁴

Zašto je listu dao taj naziv Trumbić je objasnio je svojem prijatelju time što se planina Velebit nalazi na tromedi Hrvatske, Bosne i Dalmacije, pa simbolizira misao o narodnom jedinstvu, a takva treba biti nova politika.⁴⁵ List njeguje posebnu vrstu političke komunikacije, naime, on na svojim stranicama aktivno promiče ideju "novoga kursa". Na prvoj stranici je obvezni politički komentar, nema polemika s političkim protivnicima, a u komentarima i napisima osjeća se briga za cjelovitu Hrvatsku i njezine ekonomske, političke, kulturne i druge probleme.

U Splitu je izlazio i list pravaške orijentacije pod nazivom Hrvatska država: organ za prosvjetno, gospodarsko i političko osvješćivanje. Prvi broj izašao je 5. studenoga 1910., a izlazio je tjedno. Uvodnik "Bog i Hrvati" objašnjava zašto izlazi novi list: "Kita pravaških rodoljuba odlučila je da brojne ali nesregijene naše falange u okolici svrsta u red i da pomlagjenim silama krene u boj... Program naš je kratak i jednostavan: kršćanska prosvjeta, narodno gospodarstvo i

pravaška politika, a pomoć: Bog i Hrvati.” Urednici su Frano Žanko Donadini, koji je i vlasnik i izdavač, i Ivo Jelavić, a od br. 19, 1911., urednik je Ante Bradarić. Od broja 5, 1911. list je tiskan u Šibeniku, a uredništvo ostaje u Splitu.⁴⁶ List je prestao izlaziti s brojem 30, 1911. god. vjerojatno zbog materijalnih teškoća.

Godine 1913. u Splitu počinje izlaziti još jedan politički list, Ujedinjenje: glasnik jugoslavenskih nacionalista. Broj 1, izašao je 8. svibnja 1913., a br. 2, posljednji broj, tiskan je 16. svibnja 1913. Treći broj je zaplijenjen, nakon čega je prestao izlaziti. Vlasnik, izdavač i odgovorni urednik bio je Srećko Rožić. Uvodni članak nosi naslov “Nakon Markova uskrsa” i u njemu se izlažu programska načela i stavovi nacionalističkoga omladinskog pokreta, a potpisao ga je Centralni odbor NO (Nacionalističke omladine) i uredništvo Ujedinjenja. Nova generacija napredne omladine ima radikalne stavove: zagovara jedinstvo usklikom “budimo Jugoslaveni”, njihov nacionalizam je hrvatsko-srpski nacionalizam. God. 1911. osnovano je u Splitu radikalno krilo napredne omladine pod imenom Hrvatsko-srpska napredna omladina, koju su predvodili Vladimir Čerina, Oskar Tartaglia, Milostislav Bartulica, Tin Ujević i dr.⁴⁷ Dalmatinska grupacija odcijepila se od Nacionalističke omladine nezadovoljna naprednjačkom taktikom, zagovarajući unitarističku jugoslavensku ideju u kojoj vidi jedinu mogućnost nacionalnog oslobođenja.

Umjesto zabranjenoga Ujedinjenja, pred početak Prvoga svjetskog rata u Splitu izlazi Zastava. Prvi broj izašao je 2. ožujka 1914., a posljednji, broj 46, uoči početka Prvoga svjetskog rata, 24. srpnja 1914. Podnaslov mu je: nezavisno i slobodoumno glasilo javnog mišljenja. Vlasnik, izdavač i odgovorni urednik je Oskar Tartaglia. U prvome broju tiskan je uvodni članak “Što hoćemo i zašto izlazimo” u kojem se ističe kako Zastava nije stranački organ, što je istaknuto i u podnaslovu. Ipak, kako je Oskar Tartaglia pripadao radikalnome krilu nacionalističke omladine, list je pisao u tom duhu. Prema odluci Namjesništva za Dalmaciju od 26. srpnja 1914. obustavlja se izlaženje lista do daljnjega. List uvodi stalnu humorističku rubriku Duje Grintavac s neizbježnom karikaturom pogrbljenog gospodina sa šeširom i štapom. Nakon završetka rata list ponovno izlazi pod istim

imenom od svibnja 1919. god., a onda nakon dužeg prekida još jednom od 1930. do 1931.

SOCIJALISTIČKI POKRET I NOVINE U SPLITU

Početak stoljeća jača radnički pokret u Splitu, ekonomski najjačem centru u Dalmaciji, te Šibeniku, osnivanjem "Društva radnika i radnica" 1897. Počinju izlaziti novi listovi kao učinkovito sredstvo borbe za radnička prava i širenje socijalističkih ideja. Njihov vijek nije dug jer su često plijenjeni, katkad i zbog nekoliko članaka. Nestabilnosti socijalističke štampe, uz relativnu nerazvijanost socijalističkog pokreta, doprinosila je i činjenica što je socijalistička agitacija u Dalmaciji bila vezana uz nekoliko pojedinaca koji okupljaju radnike. Prvi socijalistički list u Dalmaciji je Socijalist koji 1898. počinje izlaziti u Zadru. O njemu nema drugih saznanja osim kratke notice iz članka "Za slobodu štampe" u Glasu radnog naroda iz koje se vidi da je list izlazio u Splitu te godine.⁴⁸ Često ga spominje i Dan u polemičnim člancima sa socijalističkim listovima. Prestao je izlaziti 1906. god. God. 1908. pojavio se novi list pod naslovom Štrajkaš: zvanično glasilo organiziranih radnika. Prvi broj⁴⁹ izašao je u subotu 13. lipnja 1908. Izdavao ga je Savez među radnicima radnička sindikalna organizacija, a odgovorni urednik je Ante Prkušić. List je prestao izlaziti s brojem 6, od 18. srpnja 1908. god., kad je prestao štrajk zidara radi kojeg je i pokrenut. U zaglavlju posljednjeg broja stoji: "ovo sredstvo borbe, polemike i agitacije, koje časomično mećemo u kut, ako nam se samo pruži prigoda od časa do časa, dok stranka pokrene redoviti tjednik, opet ćemo se snjime poslužiti."

Socijaldemokratska stranka Dalmacije, osnovana 1897. kao Jadranska sekcija Socijaldemokratske stranke Austrije, imala je nekoliko listova u Splitu i Šibeniku, no središte je ipak bio Split. Najprije se kao glavno stranačko glasilo pojavio Glas maloga puka s podnaslovom: glasilo organiziranih radnika. Počeo je izlaziti 1908. god. u Šibeniku, a od početka 1909. izlazi u Splitu.⁵⁰ Sveučilišna knjižnica vjerojatno zbog toga posjeduje taj list tek od broja 29, 1909. god.

Nakladnik, izdavač i odgovorni urednik je Frane Pasinovich, a tiskao se u Splitskoj društvenoj tiskari. Od br. 17, 1910., glavni suradnik postaje Jerko Dorbić, poznati šibenski socijalist. Ubrzo nakon prelaske u Split list mijenja naziv u Glas radnog naroda. Prvi broj izašao je 27. svibnja 1910., s podnaslovom: glasilo istarskih i dalmatinskih socijalista, kao glavno stranačko glasilo za Dalmaciju i Istru. List je često podlijegao propisima o pljenidbi pa je tako već prvi broj zaplijenjen zbog jednog članka, a poslije se to sve češće događalo. Uvodni članak najavljuje da list podržava program Socijaldemokratske stranke, njegov je osnovni zadatak da odgaja narod, da ruši predrasude i stvara uvjete za društveni razvoj naroda. Kao organ Socijaldemokratske stranke u Hrvatskoj izlazi od 1902. u Zagrebu Slobodna riječ. U Hrvatskoj samo Sveučilišna knjižnica ima ovaj list.⁵¹

Glas radnog naroda izdao je 1910. god. i svoj izborni prilog pod naslovom Ustaša. Prvi broj izašao je 29. lipnja, a drugi 2. srpnja. Izdavao ga je i uređivao Frane Pasinovich, a tiskan je radi promocije Jakova Gabrića, kandidata Socijaldemokratske stranke na izborima. Godine 1911. izlazi Izborni listak Socijalno-demokratske stranke u Dalmaciji, tiskan također u propagandne svrhe. Odgovorni urednik i nakladnik je Jerko Dorbić. Takav je i list Napred koji je 23. ožujka 1913. tiskao i uredio Dušan Jankov kako bi objasnio razloge svojega sukoba sa Socijaldemokratskom strankom. Ova tri lista daju dodatni uvid u zbivanja na splitskoj socijalističkoj sceni.

Nakon prestanka izlaženja Glasa radnog naroda pojavljuje se novo socijalističko glasilo, Crveni barjak, s podnaslovom: glasilo Socijalno-demokratske stranke u Dalmaciji. List je izlazio u Šibeniku, ali je administracija bila u Splitu kod Frane Pasinovića. List je izlazio svakog drugog utorka. Često je bio zabranjivan, pa radi toga, a i zato što je tisakan na lošem papiru i vjerojatno raspačavan samo pristašama, nije kompletno sačuvan. Sveučilišna knjižnica ima ovaj list od br. 13, 1912., do br. 19, od 12. travnja 1913. kada je prestao izlaziti i 1913. u kojem se opširno izvještava o III. kongresu radničkog pokreta u Dalmaciji, održanom u Splitu od 23 - 25. III. 1913.

Skupini socijalističkih listova možemo pridodati i jedan humoristički: Štipavac, s podnaslovom politički list za satiru i humor. Prvi

broj izašao je u Trstu, 10. siječnja 1911., a redakcija je bila u Splitu. Posljednji broj koji ima Sveučilišna knjižnica je broj 3, od 20. travnja 1911. Uređivao ga je šibenski socijalistički aktivist Jerko Dorbić. Uvodnik pod naslovom "Štipavac" najavljuje da je u ovom listu politička satira sredstvo političke borbe: "List je šaljiv, ali ozbiljne naravi: namjerava sprdnjom rušiti zabavom podučavati." Uz satirične napise u kojima izvrće ruglu političke i stranačke prvake, donosi i brojne karikature što ih izrađuju suradnici iz Ljubljane (Tivoli) i Dubrovnika (Lero). Satirični žalac koji je mjestimice prelazio mjeru dobrog ukusa bio je najčešće usmjerena na J. Smodlaku i njegovu stranku, protiv koje je Jerko Dorbić često kritički istupao. U osvrtu na pojavu toga lista Sloboda⁵² piše kako se čini da je list osnovan "jedino u svrhu olajavanja i klevetanja naših ljudi".

OSTALI LISTOVI

Koncem prvog desetljeća 20. stoljeća u Splitu počinju izlaziti i druge novine, koje su manje značajne u smislu političkog utjecaja, ali su važne za izučavanje povijesti splitskoga novinstva i kao pokazatelj doseg a splitske kulturne i političke scene.

Tako 1909. god. počinje izlaziti Obrtnik kao organ za promicanje interesa malog obrta u Dalmaciji. Prvi broj izašao je 7. lipnja 1909., a posljednji br. 7, izašao je 6. srpnja 1912. s podnaslovom: organ za promicanje interesa maloga obrta u Dalmaciji. Izdavač i urednik je Ivan Celić, a poslije ga vode Josip Korlaet, Dragomir Radica i Luigi Gicovich. List je pokrenut kako bi se bavio problemima i stanjem pojedinih obrta. Vlasnik je Zadruga građevnih obrta, a od broja 6, Mate Senjanović i drugovi. Obrtnici će i poslije, između dva rata, imati svoje glasilo u Splitu.

Početakom 1910. god. u Splitu se pojavio list Novo vrijeme: kulturno-političko i ekonomsko glasilo. Jedini broj izašao je 14. svibnja iz Hrvatske štamparije Trumbić. Odgovorni urednik bio je Julije Laghi, a glavni suradnik Miroslav Kečkemety. Politički program koji je list podržavao bio je program Hrvatske pučke napredne stranke, ali

u uvodniku se ističe da list izlazi radi zastupanja "interesa cjelokupnog naroda". Već 27. svibnja Glas radnog naroda donosioticu da list više neće izlaziti. Naime, list nije imao jasnu koncepciju koja bi mu omogućila opstanak.

U Splitu izlaze i novine za puk. Tako se 1911. pojavljuju Pučke novine, koje je uređivao don Frane Ivanišević. Prvi broj tiskan je 1. siječnja 1911. god. Izlazio je dva puta mjesečno, bogato ilustriran. U članku "Za dobru štampu" govori se o snažnom utjecaju novina na pučanstvo. Konstatira se da je puk, koji je na "nižoj kulturnoj razini", pod velikim utjecajem zlonamjerne štampe, osobito nekih pučkih novina koje izlaze pod etiketom socijalizma, demokracije i liberalizma. Stoga je odbor izabran u tu svrhu pokrenuo ove novine da se suprotstave tim tendencijama.⁵³ List je djelovao u skladu sa željom da se puk educira čitajući korisnu literaturu, stoga list tiska životopise mnogih zaslužnih ljudi i narodnih dobrotvora, članke iz poljoprivrede, pučke pjesme, šale i humoreske. Posljednji broj 39, izašao je 30. rujna 1915. uz obrazloženje da nema pretplatnika, a i urednik je imenovan za vojničkog dušobrižnika.

U Splitu izlaze i dva lista koja zastupaju interese dalmatinskih učitelja: Glasnik, koji je izlazio 1914. god. i Pokret od 1917. do 1928.

* * *

Ovaj pregled splitskih novina pokazuje svu šarolikost i bogatstvo političke i žurnalističke scene u Splitu do kraja Prvoga svjetskog rata. Na njoj nije bilo listova koji su imali presudni utjecaj na politička zbivanja poput Narodnog lista, Obzora ili nekih drugih, ali brojnost i raznolikost novina koje su tiskane pokazuje svu uzavrelost i različitost političkih i drugih interesa i stavova koji su premrežavali društveni prostor grada. U malom Splitu, koji je do početka Prvoga svjetskog rata imao dvadesetak tisuća stanovnika, reprezentirana je ukupnost hrvatske političke scene što pokazuju i njegove novine. Zato koristimo priliku da se još jednom založimo za očuvanje novinske zbirke Sveučilišne knjižnice koja u svojoj cjelini omogućuje da shvatimo i tumačimo proteklo vrijeme, ne samo radi prošlosti nego i radi budućnosti.

BILJEŠKE

1. Kako navodi Đurđa Mesić, interes za lokalnu dokumentaciju pokazuju u novije vrijeme i socijalni istraživači, gdje ona služi kao osnova nove kvalitativne metodologije koja povezuje sociološka i historiografska istraživanja (socijalna historija) i u vezi s tim zanimljiv je podatak da je sredinom sedamdesetih godina više od polovice magistarskih i doktorskih disertacija iz povijesti obranjenih na engleskim sveučilištima, povezano s nekim određenim lokalitetom. Đ. Mesić: *Grada i informacije u zavičajnim zbirka narodnih knjižnica i načini prikupljanja*. Informatologia Jugoslavica, 20(1988), 3/4, 209-217.
Korištenje novina kao izvora moguće je provjeriti metodom lokalne citiranosti.
2. Najpoznatiji takav projekt je Newsplan, kooperativni program za mikrofilmiranje i zaštitu novina uspostavljen između narodnih knjižnica, British Library, National Library of Scotland, National Library of Wales, National Library of Ireland i drugih knjižnica u Velikoj Britaniji.
3. H. Morović: *Povijest biblioteka u gradu Splitu*. Dio I., Zagreb, 1971, 242.
4. To su: Vjekoslav Maštrović: *Jadertina croatica*. II dio. Časopisi i novine Zagreb, JAZU, 1954. i Ivo Perić: *Dubrovačka periodika od 1848-1918*. Anali Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku, sv. XVIII, Poseban otisak. Dubrovnik, 1980.
5. H. Morović, nav. dj., 208-209. Pismo koje se čuva u Arhivu Sveučilišne knjižnice objavljeno je i u Jedinstvu. Don Frane Ivaniš je kao pomoć u realizaciji te ideje poklonio Gradskoj biblioteci Obzor i Narodni list, od 1893. do 1905. uvezan kao godišnjak.
6. V. Maštrović u već citiranome djelu, str. 21, navodi da je najveći broj godišta ovog lista našao u knjižnici bivšega Namjesništva Dalmacije pa nije moguće pouzdano tvrditi da je 1859. god. doista prvo godišće, a 1899. posljednje. Sveučilišna knjižnica ima 1898., od br. 1-11; 1900., br. 1-12; pojedine brojeve iz 1901., 1902., 1905., i 1907. god. Na pojedinim primjercima olovkom je zabilježeno Zemaljski odbor, što upućuje na to da je primjerak iz fonda knjižnice Zemaljskog odbora koja je pripojena Gradskoj biblioteci 1924. god. Tad je u 19 velikih sanduka prenesena grada i pokućstvo ove knjižnice.
7. Prema V. Maštroviću posljednji broj, broj 28, Hrvatske krune izašao je 31. prosinca 1919. Sveučilišna knjižnica ima br. 1-2,...3 iz 1920. god. No, Maštrović dalje kaže: "Daljnjih brojeva nema ni jedna hrvatska javna biblioteka, a niti smo mogli iz privatnih knjižnica utvrditi da je izašao koji broj, pa iz toga zaključujemo da je vjerojatno br. 28 posljednji..." . V. Maštrović, nav. dj. 70.
8. Prema tadašnjem zakonu o tisku Narod nije smio biti distribuiran u banovinsku Hrvatsku i Slavoniju. Narod, 1894., br. 50.
9. I. Perić, nav. dj., 349.
10. M. Gross: *Suvremena historiografija*. Zagreb, 1996., 386, bilješka 4.

11. H. Morović: *Građa za bibliografiju splitske periodike : novine 1875-1941*. Split, 1968., i *Građa za bibliografiju splitske periodike II, 1944- 1969.*, Split, 1970.
12. G. Novak: *Povijest Splita*. IV, Split, 1978., 2343.
13. V. Maštrović piše da su iz Narodnog lista izvađeni članci i vijesti iz Splita koje donosi taj broj: "Čitači 'Nar. lista' već su prije imali prilike da pročitaju članke koje prenosi 'Split'. Ove su novine namijenjene baš onima, koji ne čitaju 'Narodnog Lista'", V. Maštrović, nav. dj., str. 46. Dujam Mikačić kaže da je Split izlazio kao prilog Narodnog lista: "Svrha je tomu bila, da se pripravi narod, da se pripravi javno mnijenje za promjenu položaja, koji će nastati pobjedom narodne misli u Splitu." "Naša narodna ideja u Splitu", Jubilarni "Narodni list", 1912., 77.
14. D. Mikačić, nav. dj. 77
15. I. Perić: *Pojava splitskog "Naroda" i pitanje očuvanja jedinstva dalmatinske Narodne stranke*. Hrvatski narodni preporod u Splitu, Split, 1984., 117.
16. I. Perić: *Posljednje godine života i političke aktivnosti Gaje Bulata*. Fiskovićev zbornik II., Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 22, 1980., 260.
17. Opširnije o Narodu vidi Ivan Perić: *Pojava splitskog "Naroda" i pitanje očuvanja jedinstva dalmatinske Narodne stranke*. Hrvatski narodni preporod u Splitu, Split, 1984., i B. Noveljić: *O najstarijim splitskim novinama na hrvatskom jeziku*, Glasnik Društva bibliotekara - Split, 3(1994.), 59-60.
18. I. Perić: *Pojava splitskog "Naroda"...*, 119.
19. "Pavlinović je zamjerao Bulatu tvrdeći da on na politički rad primjenjuje kriterije vođenja parničnog postupka." B. Zelić-Bučan: *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i don Mihovil Pavlinović*. Split, 1992. 138.
20. Juraj Biankini bio je ljut na Bulata stoga što je on pridobio Dinka Politea, koji je radio u Narodnom listu obavljajući i uredničke dužnosti, dajući mu znatno veću plaću nego što mu je Biankini mogao dati. I. Perić, nav. dj., 120.
21. I. Perić, nav. dj. 120.
22. B. Zelić-Bučan: nav. dj., 137.
23. I. Perić, nav. dj., 122.
24. Naše jedinstvo, 9/1908., br. 151.
25. Jedinstvo, 1/1894., br.3.
26. Jedinstvo, 1/1894., br.6.
27. I. Perić: *Posljednje godine života i političke aktivnosti Gaje Bulata*. Str. 267.
28. I. Petrinović, nav. dj. 58.
29. O tome kakav je njegov novinarski stil svjedoči Trumbićev spis : "Mogu reći, jer sam sve bilježio i dobro pamtio, da 'Jedinstvo' nije donijelo jednu stvar istinito i objektivno, bez izvrćanja i tendencioznosti. Svaki put kad je mene spomenulo stavilo mi je u usta stvari, koje nisam rekao ili nisam onako. 'Jedinstvo' očito ide za tim da oživi stari razdor između narodnjaka i pravaša i zato pojedine bivše narodnjake slavi i uzvišuje, a bivše pravaše povlači po blatu". Prema: I. Petrinović, nav. dj., 66.

30. Naše jedinstvo, 16/ 1909., br. 146.
31. Naše jedinstvo, 13/1906., br. 38.
32. Naše jedinstvo, 12/1905., br. 29. U svojoj izjavi potpisani izjavljaju da je dr. Eduard Grgić uredniku dao neke preporuke: da piše za slogu Srba i Hrvata, ali ne tako da izgleda “da je više srbski organ, negoli hrvatski i da zagovara hrv. stranku i štedi njezine ljude”.
33. Naše jedinstvo, 13/1906, br. 113. U toj su skupini Lovro Borčić, Gajo Bulat, dr. Ivan Mangjer i sinovi i dr. Eduard Grgić.
34. Neki nisu prihvatili njegov način političke komunikacije. Premda je Josip Smodlaka to predlagao, Ante Trumbić je smatrao da ne treba polemizirati s Našim jedinstvom, već da treba sustavno raditi na promoviranju politike novog kursa. I. Petrinović, nav. dj. 73.
35. Dušan Mangjer bio je ravnatelj Gradske knjižnice od njezina osnutka 1903. do svoje smrti 1940. god.
36. Nova generacija stupila je na političku scenu 1897. god. i objavila almanah “Narodna misao”, koji su izdali Jovo Banjanin, Milan Kostić, Ivan Lorković, Dušan Mangjer, Lav Mazzura, Svetozar Pribičević. Nova generacija smatrala je da je otklanjanje sukoba između Srba i Hrvata ključno za suprotstavljanje režimu koji je uspostavio Khuen-Hedervary. Pokrenuli su časopis “Hrvatska misao” i list “Narodna misao”. J. Horvat: *Povijest novinstva Hrvatske*. Zagreb, Stvarnost, 1962., str.298-299.
37. Evo što o tom dubokom osjećaju koji ga je motivirao da počne s izdavanjem svoga lista piše uvodničar: “ I dogodilo se je čudo da je jednako čuvstvo obuzimalo proste pučane i cvijet inteligencije svake vrste.... Viteška nas je nevolja u jednoj misli, barem za čas združila i ponosno podigosmo glave. Misao je našla izražaj u riječi željeznica.”
38. Opširnije o Željeznici vidi N. Karuc: *Splitski list Željeznica*. Zadarska revija (1963.), br.5, 416-417.
39. Jedinstvo, 10/1903., br. 58.
40. Niko Bartulović je u srpnju 1914. god. uhapšen pod sumnjom za veleizdaju pa se stoga urednik mijenja.
41. Nakon izlaska iz Stranke prava Josip Smodlaka je sa svojim suistomišljenicima osnovao Hrvatsku demokratsku stranku i pokrenuo kao njezin organ list Slobodu, nezadovoljan spajanjem Stranke prava i Narodne stranke u Hrvatsku stranku, o čemu je u prvom broju objavio članak *U mučnim časovima fuzije*.
42. Ova je stranka bila “posestrima” Hrvatske napredne stranke kojoj je član i urednik njezina glasila Pokret bio i Milan Marjanović. Osnovna načela obaju listova je demokracija i borba protiv klerikalizma. J. Horvat, nav. dj., 336-338.
43. I. Petrinović, nav. dj. 73.
44. Naše jedinstvo, 25/1918, br. 128, članak *Iz uspomena Antonija Stražičića*. U istom članku, osvrćući se na pojavu Velebita, piše da je Trumbić skupio sto

- tisuća kruna kao početni kapital za osnivanje lista, bučno je reklamirao list, tiskao plakate i polijepio ih u središtu grada. Prve brojeve tiskao je u 12 tisuća primjeraka, a nakon 5-6 dana mnogi su brojevi vraćeni natrag, što je Duje Balavac komentirao karikaturom Ante Trumbića na gomili vraćenih Velebita.
45. I. Petrinović, nav. dj. 74.
  46. Hrvatska država, 1910., br. 10. U članku *Zašto prelazimo u Šibenik* objašnjavaju da su izbačeni iz Leonove tiskare, a zbog pritisaka kojima je bila izložena i Trumbićeva Hrvatska štamparija moraju prijeći u Šibenik.
  47. J. Horvat, nav. dj. 367.
  48. Glas radnog naroda, 1910., br. 17.
  49. Sveučilišna knjižnica nema prvi broj. Podatak o datumu izlaženja iz Velebita broj 109, od 13. lipnja 1908.
  50. Naše jedinstvo, 167/1909., br. 2 i Dan, 7/1909., br.1.
  51. Anali Leksikografskog zavoda FNRJ, sv. 2, Građa za bibliografiju jugoslavenske periodike, Zagreb, 1955.
  52. Sloboda, 6/1911., br. 5.
  53. Članovi odbora su: kan. J. Gojsalić, mons. F. Bulić, dr. J. Račić, dr. N. Marinković, dr. A. Alfirević, prof. I. Benzon, dr. P. Kamber, F. Brajović, kan. V. Matošić, dr. M. Palunko, prof. M. Rabadan, dr. J. Bervaldi, M. Markovina, prof. A. Roje, don H. Luger, M. Pera, prof. S. Bašić, P. Šperac, don J. Bavčević, Š. Butković, ot. F. Miolin, ot. Petar Grabić, J. Miličević, F. Ž. Donadini, Ivo Jelavić.

GIORNALI DI SPALATO NELL POSSESO DELLA BIBLIOTECA UNIVERSITARIA DI SPALATO 1880 – 1918

Riassunto

Nella prima parte di questa opera si parla di collezione della stampa di Biblioteca Universitaria di Spalato: della sua formazione e della presenza di alcuni titoli importanti per la storia dalmatica e croata. Alcuni tra di loro sono unici in Croazia, come il giornale *Split (Spalato)* (1880-1883), in cui, di quello che si sa fin d'oggi, per ordinazione di Gajo Bulat sono stampati articoli di Spalato precedentemente già pubblicati nel *Narodni list (Il giornale del popolo)*. Non ci sono dati che sono in possesso di nessuna biblioteca in Croazia. Ugualmente, la Biblioteca Universitaria di Spalato possiede la copia più completa in Croazia del *Narodni list* dal 1862-1920 ed alcuni numeri dei giornali importanti per i quali si pensava che non erano mai stampati. La collezione dei giornali di Biblioteca Universitaria è particolarmente importante perché contiene quasi tutti i titoli dei giornali stampati a Spalato, quelli più vecchi ed anche quelli più nuovi perché dal 1919 riceveva la copia obbliga-

toria del materiale stampato in Dalmazia e dal 1947 anche quello stampato in Croazia. Appartiamo specialmente il primo giornale spalatino in croato pubblicato a Spalato sotto il titolo Narod (Popolo), e poi sotto il titolo Jedinstvo (Unità) e Naše jedinstvo (Nostra unità) (1884-1918).

Percò concludiamo che questa collezione è una delle più importanti in Croazia, specialmente quando si tratta delle pubblicazioni dalmatiche perché sono la base per lo studio della situazione politica, economica e storia culturale di Spalato e Dalmazia.

Seconda parte di questa ricerca contiene rappresentazione storica e di contenuto dei giornali pubblicati a Spalato dal 1884 al 1918. In questo periodo è pubblicato gran numero dei giornali, circa quarantina. In gran parte sono giornali politici, ma si pubblicavano anche quelli che si occupavano dei problemi di diversi strati di società: artigiani, maestri ecc. La rappresentazione cronologica e lo sviluppo del giornalismo spalatino in genere, sono dati attraverso paradigma politica, perché i giornali, soprattutto nei ultimi decenni del Ottocento, erano pubblicati e finanziati dai partiti politici.

All' inizio del Novecento il giornalismo politico diventa informativo. I giornali sono ancora pubblicati di alcuni partiti, redattori sono membri dei partiti, ma i contenuti dei giornali diventano sempre più ricchi e svariati per attirare l'attenzione del pubblico.

Studiando i giornali spalatini osserviamo l'ambiente politico e giornalistico spalatino, il ruolo degli individui eminenti nelle vicende politiche e culturali, loro rapporti, cultura politica e cultura della comunicazione reciproca. Alla varietà del giornalismo spalatino contribuiscono molti eventi e particolari interessanti, i giornalisti, persone eminenti dalla politica e dalla vita cittadina e la loro personalità. Lo spazio di comunicazione spalatino da una parte è spazio specifico delle città dalmatiche, e dall'altra parte fa la parte integrale dello spazio politico e delle comunicazioni dalmatiche e dopo anche croato.

Alla fine bisogna accentuare che la collezione della stampa di Biblioteca Universitaria, proprio perché possiede così grande numero dei titoli importanti, serve come la base per le diverse ricerche e studi, e per lo studio della storia del giornalismo spalatino come modello. Per questo alla fine dell'articolo ci impegniamo per la sua conservazione e protezione adeguata, per salvarla per il futuro.